

MIGRACE JAKO CENTRÁLNÍ TÉMA LET 2015 AŽ 2017

Otevřít knihu konstatováním, že migrace a otázka přijímání uprchlíků se v letech 2015 až 2019 staly ústředním tématem politické a veřejné agendy v Česku, zní jako odrazující klišé. Kdo neotupěl jeho omíláním, možná se ptá: Skutečně bylo toto téma tak důležité, když počet cizinců v ČR dramaticky neroste a pocházejí majoritně z bezproblémových zemí? Když počet žádostí o azyl v těchto letech dosahoval sotva desítky hodnot ze začátku tisíciletí a doby dozívání konfliktů na Balkáně a v Čečensku? Neposuzujeme důležitost tohoto tématu příliš překotně – například z odezvy na sociálních sítích – když volebním tématem se stalo jen do omezené míry a v říjnu 2017 ho v povolebním výzkumu CVVM jako klíčové téma voleb vybralo jen 11 % respondentů?¹

Podobné pochybnosti jsou vždy na místě. Na důležitost tématu migrace ve veřejném prostoru ale ukazuje několik věcí. Podle analýzy Paulíny Tabery a Matouše Pilnáčka ze Sociologického ústavu AV ČR z roku 2018 se migrace v Česku i v řadě dalších zemí stala takzvaným centrálním tématem. Jejich síťová analýza na datech European Social Survey zjednodušeně řečeno ukazuje, že postoje k migraci souvisí skoro se vším dalším – se spokojeností s ekonomikou, vládou, fungováním demokracie, levopravou politickou orientací a vnímáním sociálního státu. Souvisí dokonce i s postoji k právům homosexuálů nebo ke klimatické změně. Migrace se ocitla v centru této sítě postojů ve většině zemí Evropy. Některé státy méně

1 Analýza autora dle dat CVVM (Povolební výzkum 2017. Data v Českém sociálněvědním datovém archivu).

postižené migrací jako ty pobaltské, Polsko, Island či Irsko se z tohoto pravidla vychylují. Česko však ne.

Data Eurobarometru ukazují jednu zajímavou věc. Takřka ve všech zemích EU uváděla většina respondentů migraci na podzim 2015 mezi dvěma klíčovými problémy Unie. V Česku to v říjnu 2015 říkalo 76 % respondentů, což však nebylo číslo neobvyklé a říkali to i lidé z dalších méně postižených zemí – na Slovensku 72 %. Zatímco ve většině zemí po výrazném snížení migrace v roce 2016 tento pocit opadl, v Česku ne. V roce 2019 tak migraci označovalo za jeden z hlavních problémů Evropy 53 % Čechů (což je výjimečně vysoké číslo) a jen okolo 36 % Slováků (zhruba průměr EU). Slováci si také rychleji uvědomili, že jejich země se migrační vlna minimálně v první fázi příliš nedotkne, a jen minimum lidí po roce 2016 označovalo migraci za hlavní problém jejich země, zatímco v Česku se toto číslo i poté drží mezi 15 až 20 procenty.²

Migrace a bezpečnost se dostaly i do popředí obav. Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) se každý prosinec ptá lidí otevřenou otázkou, zda mají z něčeho obavy. V letech, kdy se nic neděje, je struktura odpovědí taková, že vyjadřují velmi rozdílné typy obav a jednu konkrétní (například obavu o zdraví) zmiňuje maximálně okolo 15 % respondentů. Období ekonomické krize a rok 2009 a 2010 se odlišují v tom, že 20 až 30 % lidí spontánně vyjadřovalo obavy ze ztráty práce. Přelom roku 2015 a 2016 pak v tom, že okolo 20 % respondentů spontánně vyjadřovalo obavy z migrace a dalších 24 % z terorismu.

2 Analýza autora dle dat Eurobarometr 2020 (Standard EB 84.3 – EB 92.1. Data v datovém archivu ZACAT GESIS).

Také ve volbách na podzim 2017 měla migrace jistý primát. Jako klíčové téma voleb ji vybralo 11 % lidí, druhé jednotlivé téma „Platy a příjmy; životní úroveň“ vybralo 7 %. Různá ekonomická témata jako celek byla prioritou pro více voličů, ale skrýval se pod nimi důraz na jednotlivé problémy – příjmy, důchody, hospodářské reformy, nezaměstnanost apod.

Ve výzkumech – od Eurobarometru, přes CVVM po Median – vysvítala migrace vždy, když se ptaly na výběr jednoho či dvou nejdůležitějších témat. Při hodnocení hrozeb na detailnějších škálách přitom Češi již poslední dva roky akcentují i témata jako změna klimatu a sucho.

Migrace se stala tématem, jehož výjimečnost není v tom, že oslovila většinu populace. Ve fragmentovaném veřejném diskursu byla ovšem tzv. top-of-mind problémem (problémem, který nejvíce zaměstnává mysl) pro část voličů. Jak ukázal výzkum Česká společnost po 30 letech – Rozdělení svobodou, získala také schopnost polarizovat sociální třídy. Klíčovým atributem vnímání migrace přitom nebyla míra ekonomického, ale lidského a kulturního kapitálu.

K usazení tématu migrace jako centrálního a polarizujícího společenského tématu došlo přesto, že počet cizinců v Česku narostl za poslední dekádu jen o 100 tisíc a tento nárůst je dán hlavně příchodem více Slováků a lidí z Evropské unie. O to zajímavější je otázka, proč se tak stalo?

VÝVOJ VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ O MIGRACI

K etablování tématu migrace jako hlavní hrozby nedošlo tak rychle, jak by se nám v pohledu nazpět mohlo zdát. Rozhodně

ne během jarních a letních měsíců roku 2015, kdy se začaly objevovat první zprávy o posilování migračních toků středomořskou a později balkánskou cestou. Více výzkumů veřejného mínění ukazuje, že vývoj byl jiný.

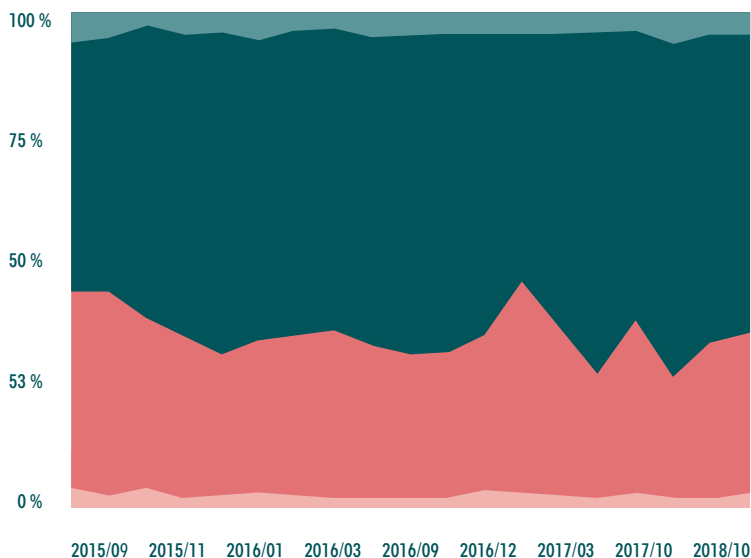
Ve zmíněném Eurobarometru byli Češi ještě v září 2015 relativně v klidu, ale do října zaznamenali jeden z nejvyšších nárůstů obav v celé Unii. Ve výzkumu CVM ještě na začátku října 2015 říkalo „jen“ 50,5 % lidí, že bychom neměli přijímat uprchlíky. Zbytek byl pro dočasné či dlouhodobé přijetí nebo nevěděl. Odpor vůči přijímání uprchlíků vrcholil až na začátku roku 2016, kdy je proti 65 procent. Zprvė tedy neplatí, že proti přijímání uprchlíků byla dlouhodobě drtivá většina společnosti. Zadruhé data naznačují, že postoje nezávisí ani tak na samotném vývoji migrační krize, která vrcholila v létě a na počátku podzimu roku 2015, jako spíše na její prezentaci v médiích a v politických vyjádřích.

Že tento vývoj není náhodný, naznačuje i další dlouhodobá otázka CVM, která se dotazovala, zda „situace okolo uprchlíků je hrozbou pro bezpečnost ČR“. Obava stoupá na počátku roku 2016, kdy „určitě ano“ odpověděla takřka polovina respondentů. Pak postupem času klesá a na tyto hodnoty zase stoupá před volbami v říjnu 2017.

Čeho přesně se část Čechů s mírnými přestávkami bála? Vývoj veřejného mínění není možné vysvětlit jednoduše nárůstem xenofobie. Prakticky se nezměnily postoje vůči cizincům žijícím v ČR. Za velkou hrozbu je považuje zhruba pětina Čechů a okolo klíčového roku 2015 nebylo možné sledovat žádný významný vývoj. Počet respondentů CVM, kteří by nechtěli za souseda cizince, v klíčových migračních letech stoupl jen o 5 procentních bodů. A zastoupení těch, kteří říka-

MÁ ČESKÁ REPUBLIKA PŘIJMOUT VÁLEČNÉ UPRCHLÍKY?

ZDROJ: NAŠE SPOLEČNOST 2015-2019 (CVVM)

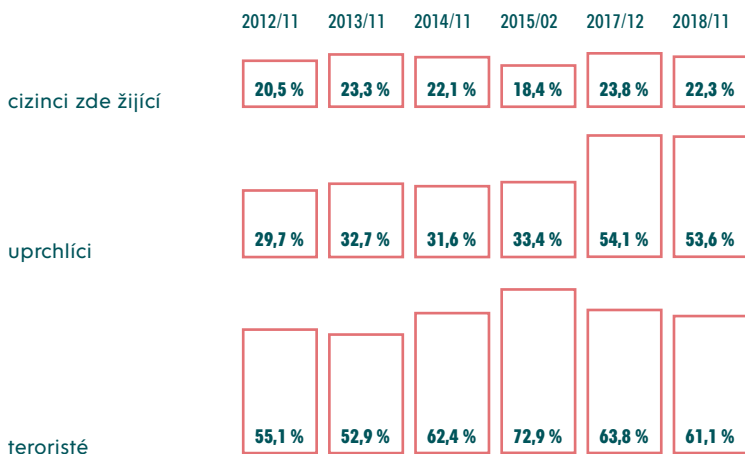
- neví
- ne, neměli bychom přijímat uprchlíky
- ano, měli bychom je přijmout do doby, než se budou schopni vrátit
- ano, měli bychom je přijmout a nechat je usadit se zde

jí, že v Česku žije příliš cizinců, kolem let 2015 až 2017 dokonce klesá. Veřejné mínění tak nelze zjednodušovat na nenávisť k cizincům. Po roce 2015 narostl z hodnot okolo 30 % na 55 % počet lidí, kteří považují za velkou hrozbu „uprchlíky“.

Vše je tedy jasné – lidé se nezačali bát cizinců obecně, ale pouze uprchlíků, řeknete si. Ale to by bylo vysvětlení příliš

BEZPEČNOSTNÍ HROZBA PRO ČR – PROCENTO ODPOVĚDÍ „VELKÁ HROZBA“

ZDROJ: NAŠE SPOLEČNOST 2015-2019 (CVVM)

jednoduché. Předpokládá totiž, že si respondent zastížený tazatelem představí pod slovem „uprchlík“ slovníkový význam tohoto obratu. Ve skutečnosti si ale lidé vůbec nemusí představit člověka utíkajícího z válečné situace či před pronásledováním a jejich představa se může v čase měnit.

To, že k proměně vnímaného významu slova „uprchlík“ v Česku došlo, ukazuje další otázka CVVM. V klíčové druhé polovině roku 2015 a v roce 2016 totiž nedošlo k zásadnímu posunu v otázce, zda by v Česku měli mít právo pobývat azylanty – tedy lidé pronásledovaní či ze zemí stíhaných válkou či hladomorem. Češi začali být k jejich přijímání více skeptičtí mezi lety 2013 a začátkem roku 2015, tedy již před migrační

krizí.³ Podpora přijímání obou druhů azylantů ale nikdy neklesla výrazně pod 50 %, u válečných azylantů se dokonce drží dlouhodobě okolo 60 %. Během migračního roku 2015 ale jednorázově poklesly jiné postoje. Například souhlas s tím, že by v Česku měli mít právo pobývat cizinci za účelem sloučení rodiny, různých typů pracovní aktivity či protože se jim chce.

Jak si vykládat fakt, že Češi se začali na přelomu let 2015 a 2016 stavět proti přijímání „uprchlíků“ a zároveň v té době příliš neměnili postoje k tomu, zda v Česku může žít cizinec ze země s válečným konfliktem? Velká část proměny postojů byla zřejmě daná tím, koho si představíme jako „uprchlíka“. Mediální rámcování migrační krize v druhé polovině roku 2015 mohlo změnit vnímání významu slova *uprchlík*. Najednou jím nebyl člověk, který hledá azyl, ale migrant s méně legitimními důvody k pobytu v Česku či v Evropě.

- 3 Lze hypotetizovat, zda k tomu došlo díky vývoji následujícím po Arabském jaru, které téma válek a pronásledování, a tedy i válečných uprchlíků lokalizovalo na Blízký a Střední východ, jehož národnosti Češi vnímají dlouhodobě negativněji, nebo v důsledku vnitřních politických procesů v ČR. Již po roce 2013 lze sledovat propad důvěry neziskovým a dalším nevládním institucím, který následoval velký propad důvěry politickým institucím v době ekonomické krize 2009–2012 (CVVM – Naše společnost 2009–2015).